

I. I. U.

II

1291

L

N. IORGA

LUPTA ȘTIINȚIFICĂ
ÎMPOTRIVA
DREPTULUI
ROMÂNESC

CONFERINȚĂ LA ADUNAREA „ASTREI”
LA ABRUD, 1 SEPTEMBRE 1938

BUCUREȘTI, 1938

N. IORGA

LUPTA ȘTIINȚIFICĂ
ÎMPOTRIVA
DREPTULUI
ROMÂNESC

CONFERINȚĂ LA ADUNAREA „ASTREI”
LA ABRUD, 1 SEPTEMBRE 1938

BUCUREȘTI, 1938

Iubiți ascultători,

Mai întâiu, trebuie să vă arăt părerea mea de rău că nu este aici și d. Silviu Dragomir. Eu așteptam conferința d-sale, care este un adânc cunoscător al lucrurilor din Ardeal, deci și al lucrurilor din aceste părți și de sigur că ar fi adus o mulțime de lămuriri noi cu privire la drama aceia care s'a desfășurat acum aproape un secol în aceste locuri, care au fost sfințite prin frumuseța sacrificiului ce s'a împlinit.

Poate că situația pe care d. Silviu Dragomir, colegul meu ca profesor universitar și confratele meu dela Academie, o are acum, de reprezentant al Statului Român în legăturile cu minoritățile — sper că nu va întâlni nici un Henlein în fața d-sale (ilaritate), că locuitorii de limbă germană din România, cari sunt foarte numeroși, nu vor incomoda și ei pe d. Hitler, care este un om așa de pașnic precum se știe, și pe sfătuitoorii săi, cari împărtășesc aceleași sentimente, așa încât d. Silviu Dragomir nu va trebui să joace rolul, foarte greu și desigur neplăcut pe care îl joacă reprezentanții Statului Cehoslovac în negociațiile cu Sudeții —, poate că acea situație l-a împiedecat să fie aici. Dar, în sfârșit, dv., în loc să aveți o conferință foarte bine pregătită și presintată cu oarecare solemnitate, care nu este în temperamentul meu, a d-lui Silviu Dragomir, trebuie să vă mulțumiți cu subiectul pe care într'adevăr am avut o mare dorință de a-l trata înaintea dv. (aplause).

Cum această conferință este stenografiată, de sigur notele aceste ar putea fi întrebuințate. Aș face dintr'insele o broșură populară, — dar, când zic „populară“, aceasta nu înseamnă un lucru pe alt nivel decât acela al oamenilor învățați. Pentru mine este tot una. Când zic „broșură populară“, înțeleg o broșură scrisă pe înțelesul oricui. Toată viața mea, m'am trudit să vorbesc în așa fel încât să mă înțeleagă oricine. La Academia Română, la

congrese, oriunde, n'am un limbagiu special pentru anumite categorii de oameni. Vorbesc omenește, așa încât fiecare să poată înțelege, într'un limbagiu care este familiar și la care eu țin mai mult decât la oricare altul.

Iată de ce este vorba.

I.

Dela războiul încoace, se poartă o luptă împotriva dreptului poporului românesc, care este înfățișat prin harta României, așa cum s'a făcut această hartă, prin războiul pe care nu l-am căutat noi și pe care l-am purtat cum am putut. Pretențiile noastre n'au fost peste măsură de mari și ni s'a dat mai puțin decât ni se putea da, în orice caz ni s'a dat mai puțin decât un hotar neted și care să se poată apăra ușor. Sântem neconținut atacați în dreptul nostru de la războiul acesta, în care noi am intrat de bună voie și am făcut cele mai mari jertfe, căci nu ne-am cruțat cătuși de puțin și am înlocuit lipsa de armament, pe care pot zice că nu puteam să-l avem așa cum l-au avut adversarii noștri, prin cea mai largă risipă de cea mai scumpă viață omenească. De la războiul acesta, în care noi n'am răpit nimănui ceia ce nu ar fi fost dreptul nostru și după care nu ni-am fixat noi hotarele, fiindcă hotarele noastre au fost fixate la Paris, de o comisiune în care erau și oameni cari ne iubiau mai mult, și oameni cari ne iubiau mai puțin: s'a făcut apel la geografi, la oameni de specialitate, și oamenii de specialitate au crâmpoțit granița noastră apuseană, care este o graniță foarte capricioasă, plină de o mulțime de amănunte de care ne puteam lipsi, — ne puteam lipsi în sensul complectării golurilor noastre, nu în sensul celălalt (aplaude), — sântem neconținut criticați și insultați. De când am ajuns aici, în puterea unui drept elementar care este și dreptul geografic: *fiindcă Dacia este o necesitate care se impune oricărui popor trăiește în aceste părți.*

Vedeți, a venit Decebal și a făcut Dacia sa. A venit peste Decebal Traian, și a făcut, în aceleași margini, Dacia sa. Și după aceia au venit Impărații bizantini, cari au căutat să facă și ei Dacia lor. Au venit Ungurii. S'au așezat în Panonia, din Panonia s'au strecurat în Ardeal, și au luat Ardealul în stăpânire. Indată, au căutat să aibă o influență asupra Țării-Românești și asupra Moldovei, ceia ce însemna că Ungurii, venind dela Apus și ajungând în locurile acestea, au intrat și ei în ideia Daciei.

Oricine se găsește în părțile acestea, cum am încercat să o arăt și la Zürich, este stăpânit de cerința solului, și solul cere Dacia, Dacia lui Decebal, Dacia lui Traian, Dacia pe care o visa Iustinian și pe care n'a întins-o prea departe, Dacia pe care au luat-o Ungurii din Vest către Est și din Nord către Sud, dar nu s'a putut stabilit stăpânirea aceasta ungurească peste ținuturile de dincolo de Carpați.

Atunci ce s'a întâmplat?

Domnii noștri, îndată ce s'a înjghebat și Domnia de jos, a Țării-Românești, și Domnia de sus, a Moldovei, Domnii noștri au căutat îndată să se întindă în Ardeal. Ii chema Dacia, li-o cerea Dacia. Acest Decebal, străbunul din fund, striga către dânșii. Habar n'aveau ei cine a fost Decebal și ce a fost Dacia. Dar acestea sânt lucruri cari trec din realitate în cărți, apoi din amintire și din cetire trec în instinctul unui popor. Ii chema trecutul: Decebal învia în fiecare dintre dânșii.

Atunci, Domnii aceștia au căutat imediat să aibă rosturi în Ardeal: Țara Oltului, Ținutul Făgărașului, de partea cealaltă grupul de sate de lângă Amlaș, întinderea până mai departe, până în mijlocul Ardealului, până la Stremț, până la Geoagiu, până la Vinț, întemeierea de episcopate, episcopii fiind trimeși din părțile noastre. Aceasta în ce privește Țara-Românească. În ce privește pe Domnii Moldovei, îndată ce Moldova s'a mai întărit și și-a găsit hotarele firești la Nistru, la Dunărea-de-jos și și-a terminat socotelile cu Domnia vecină a Țării-Românești, îndată și aceștia ai noștri au pătruns în Ardeal. Ciceul nu însemna o cetate, ci însemna un domeniu, zeci de sate care toate atârnavu de Domnul Moldovei. Petru Rareș a intrat cu rădvanul în Bistrița, și politica lui s'a învârtit în jurul stăpânirii asupra Bistriței, asupra Rodnei, asupra Ungurașului, asupra drumurilor către Maramurăș, de unde veniseră întemeietorii înșiși ai Moldovei.

Dacia se impune neconținut de-alungul vremurilor.

Dar noi am avut și cel mai mare târg din mijlocul Ardealului. Domnii Moldovei au căpătat târgul de la Cetatea de Baltă, și aceasta însemna locul unde se adunau odată pe an cei mai mulți dintre cercetătorii de târguri ai Ardealului. Curtea Moldovei trimetea neconținut episcopi în părțile acestea și influența Moldovei s'a exercitat în toate domeniile. În partea răsăriteană a Ardealului, în Secuime,

găsește cineva acum, prin biserici, pe masa sfințită, antimisul, bucata aceea de în tipărită, pe care se cetește numele cutărui episcop al Romanului, precum în partea de jos a Ardealului, unde atâtea clădiri au fost întemeiate de Domnii din Țara-Românească, se întâlnesc iarăși astfel de semne ale legăturilor cu Vlădicii de dincolo.

Prin urmare noi la rândul nostru am vrut să facem Dacia. Ungurii au vrut să facă Dacia de la Apus spre Răsărit, de la Miazănoapte spre Miazăzi. Noi li-am răspuns încercând să facem Dacia de la Sud la Nord și de la Răsărit la Apus.

Au fost stăpâniri, în teritorii mai înguste, pe urmă. A fost apoi stăpânirea lui Mihai Viteazul, care nu trebuie judecată după faptul acesta că a fost scurtă și că a ținut numai câteva luni, ci trebuie judecată în legătură cu tot ce au făcut ceilalți Domni.

Se încearcă adese ori să se înfățișeze rezultatul marelui războiu ca și cum noi, îndemnați de o ambiție cu totul nouă, am fi căutat lucruri pe care nu le-am fi avut niciodată.

Nu este de loc adevărat. De atâtea ori Domnii noștri au stat în stranele bisericilor d-voastră din Ardeal. Ba încă am făcut odată și un rege al Ungariei. Aceasta, atunci când sentimentul național unguresc, pe la 1690, exista. D. Domanovszky, despre care va veni vorba îndată, a căutat să dovedească la Congresul de la Zürich că Statul unguresc a fost întemeiat pe o idee națională, cea ce este o imposibilitate; nu se poate să se vorbească oriunde, la orice popor și în orice loc, de idee națională pe la anul 900 sau 1000. Toată lumea trăia atunci în idei generale, cum era ideea creștină sau ideea Imperiului roman, nu în ideea națională. Și i s'a răspuns. I-a răspuns părintele Lupaș, care nu l-a lăsat din mână până nu i-a spus toate buchile: ascultătorii maghiari cari erau acolo protestau, strigând că aceasta este politică, președintele, care avea oarecare simpatii, evidente, pentru d. Domanovszky, încerca să mai oprească pe părintele Lupaș, dar părintele făcea într'una cu mâna că mai este! (ilaritate, aplause).

Pe urmă a venit tânărul domn Gheorghe Brătianu, care este un om foarte învățat și un adânc cunoscător al lucrurilor evului mediu și a arătat și el că nu putea fi vorba atunci de idee națională.

Dar, încheind această parentesă, pe la 1690 exista un naționalism unguresc, care, naționalismul acesta unguresc, a căutat să refacă vechiul regat al Ungariei, cu Emeric Tököly, care a venit cu curuții lui. A fost și prin Țara-Românească și a mâncat Țara-Româ-

nească pe cât a putut, dar Brâncoveanu, care era un om larg la pun-gă și avea în felul acesta mulți prieteni, a făcut ce a făcut ca să scape de un astfel de musafir. Pe urmă s'a dus Emeric Tököly, rege al Ungariei în teorie, și a murit la Turci, cum a murit apoi și Francis Rákóczy, ale cărui rămășițe au fost aduse, acum câțiva ani, cu marea emoție, pe care trebuie s'o respectăm, a poporului maghiar, și așezate la un loc de odihnă aici, în țara lui creștină și în locul lui de origine națională.

Dar, când au fost să-l facă Turcii rege ungar, contra Austrie-cilor, pe Emeric Tököly, cel care l-a adus de mână a fost Brâncoveanu, — Turcii, Tatarii și Brâncoveanu. Și în satul Crâstian, din Ardeal, s'a făcut ceremonia „încoronării“, pe care o descrie cronicarul muntean de pe vremea aceia, Rađu Greceanu, prin care se vede cum Brâncoveanu stătea în strana bisericii săsești. Brâncoveanu ortodox, stând în strana bisericii săsești de la Crâstian și făcând, cu soldații lui, cu Turcii și cu Tătarii, un rege calvin al Ungariei... Dar, îndată ce au plecat Turcii, Tatarii și Brâncoveanu, evident, toată regalitatea aceasta s'a evaporat, cum se evaporază toate formele care iese dintr'un capriciu grăbit al unei ambiții naționale fără margini.

Dar, iată, noi am făcut în Ardeal și un rege al Ungariei, care, dacă ar fi avut picioare, rămânea. Din nefericire pentru el, nu avea picioare și Brâncoveanu nu putea să-i împrumute pe ale lui, fiindcă avea numai două (ilaritate). Ce avea Tököly, nu știm, dar Brâncoveanu suntem siguri că nu avea decât două picioare pe care nu i le putea împrumuta lui Tököly, ca să rămână domn în Ardeal.

Mihai Viteazul a încercat, n'a izbutit, dar după Mihai Viteazul aceia dintre Unguri cari au fost domni ai Ardealului au căutat iarăși să facă Dacia. A încercat și Bocskay, care s'a încununat la Kosice, sprijinit de Turci, ca rege al Ungariei în numele Sultanului din Constantinopol. Cum se înțelege în momentul de față Ungaria naționalistă cu Berlinul, aceiași Ungarie naționalistă din altă epocă se înțelegea cu Padișahul dela Constantinopol. Când este vorba ca națiunea maghiară să-și îndeplinească poftele, tot una îi este un Führer de la Berlin sau un Sultan de la Sтамbul (aplause).

Bocskay s'a gândit la un mare Stat dacic după 1600, îndată după Mihai Viteazul, Stat din care ar fi făcut parte, iarăși, Moldova și Țara-Românească, prin anumite legături de alianțe în care noi am fi fost pe treapta a doua, iar pe treapta întâiu ar fi fost acela

pe care ai noştri, în amintirea regilor unguri de odinioară, îl numiau „Craiu“. Aşa i se zicea prinţului Ardealului de stăpânitorii de la noi şi de poporul de acolo. De exemplu, când Mihai Viteazul a stăpânit în Ardéal, în actele de la noi i se zice tot „Craiu“: „când a fost Mihai Vodă Craiu“, adecă rege.

Bocskay a trăit puţin. Coroana lui a rămas la dispoziţia cui vrea s'o cumpere. Şi-mi aduc aminte că îndată după războiu a venit la mine un Sas oferindu-mi, nu pentru mine, fireşte, ci pentru Regele Ferdinand, coroana lui Bocskay. Zicea că este ieftenă şi că, de altfel, nu se poate încorona Regele Ferdinand cu o coroană făcută la noi, la Bucureşti. Pentru aceasta trebuie o coroană sacră, care să fie în legătură cu istoria acestor locuri. Prin urmare el îl şi vedea pe Ferdinand al României purtând în cap căciula aceia dăruită de Sultan lui Bocskay.

Evident, răspunsul meu a fost că nu avem ce face cu căciula lui Bocskay, că poate să o întrebuiţeze la ce usagiu vrea, dar noi nu o cumpărăm.

După aceasta a venit cineva, Bethlen Gábor, care a jucat un rol foarte mare. Il recunosc şi pe acela, şi nu înţeleg acuşaţia că n'aş face-o, a colegului meu de la Universitatea din Pesta, d. Domanovszky, altfel un om foarte simpatic, care vorbeşte frumos limba germană şi ştie istoria constituţională a Ungariei, — altceva nu ştie, dar aceia, evident, o ştie, sânt convins că o ştie, şi dumnealui este mai convins chiar decât mine că o ştie. Poate să aibă anumite lip-suri în educaţia sa, dar, ajuns la vârsta la care a ajuns, este foarte greu să se revină asupra acestui defect, din care cauză când vrea să arăte cuiva că n'are dreptate, îi spune: „jongleur“, „falşificator“, „brigand“, şi aşa mai departe; acestea sunt amabilele calificaţii pe care mi le-a decernat mie. Am avut apoi plăcerea, când, la Zürich, d-sa presida o şedinţă şi eu aveam de înfăţişat unele obiecţiuni la unul dintre acei cari vorbiseră, de am cerut cuvântul de la domnul preşedinte Domanovszky, — şi n'am uitat să mă recomand: „profesorul Iorga“. M'am uitat la d-sa, şi „brigandul“, „falşificatorul“, „jonglerul“ a căpătat de la bunăvoinţa domnului Domanovszky dreptul de a vorbi. În cazul acesta era şi mai greu să-mi refuze, pentru că d. Domanovszky a fost membru în Comitetul internaţional de istorie, până s'au împlinit cinci ani şi i-a expirat termenul, iar, pe de altă parte, eu am fost ales vice-preşedinte pe cinci ani (aplaude). Prin urmare fostul membru Domanovszky nu putea să refuze actualului vice-preşedinte dreptul de a prezenta aceste ob-

servații. Ceia ce înseamnă că nu este totdeauna bine să fie omul rău crescut (aplaude), pentru că se poate întâmpla să se găsească într'o situație jenantă, când celălalt îi va fi dovedit, și în scris, că se bucură de o educație pe care soarta rea i-a refuzat-o celui d'întâiu.

Cum am spus, a venit după aceia Bethlen Gábor. D. Domonovszky s'a supărat, deci, că eu i-aș fi dat lui Bethlen Gábor un rol mai mic de cum crede d-sa. Eu, care scriu adese ori adevărate cărți de istorie supt formă de prefață, — este pentru mine o foarte mare plăcere să înșel puțin pe cetitor, care, crezând că este o prefață, nu se uită la dânsa și după aceia vine vremea când îi pot aminti ce ar fi fost dacă ar fi citit prefața la cutare carte, de exemplu volumul IV din *Studiile și Documentele* mele, unde este o adevărată istorie, și n'ar fi făcut cutare greșală, — am în acea prefață capitole întregi despre Bethlen Gábor. E acolo cel mai mare respect pentru memoria unui om inteligent, înzestrat cu o ambiție mare, care a știut să facă lucruri importante într'o situație grea, în care a reușit să se menție. Legăturile lui cu țările noastre n'au fost rele, de și în fundul gândului lui și al generației lui noi eram ceva care trebuie măturat mai curând sau mai târziu, sau, cum spunea, cândva, răposatul meu prieten Bianu : pentru Unguri noi am fost totdeauna cum este iarba pe care o strivești supt călcâiu. Acesta a fost și gândul generației lui Bethlen Gábor. Dar Bethlen Gábor s'a simțit rege dacic.

Înainte de Bethlen Gábor, un alt stăpânitor al Ardealului încercase, de altminteri, într'un chip brutal, să facă același lucru, să facă Dacia la noi și cu noi, Gabriel Báthory. Era puțin cam nebun. Tot neamul acesta al Báthoreștilor, de la regele Ștefan, care a fost un foarte mare rege în Polonia, dar de la dânsul încolo, evident că familia arată o psihopatie particulară. Astfel și la Sigismund Báthory, care nu era un om întreg, ci trecea de la o hotărâre la alta, și, la capăt, a murit în împrejurările cele mai umile, falit de două ori, într'un colț de Silesie.

Dar Gabriel Báthory, care era nebun rău, a vrut întâiu să exproprieze pe Sași, să li ia orașele.

Prinții Ardealului, — aceasta încercam s'o arăt în niște conferințe înaintea Sașilor, la Sibiu, îndată după războiu, — n'au avut niciodată strălucirea Domnilor noștri. Putea să fie țara mai largă și unele izvoare de avuții aici care nu erau dincolo, ca și legături cu Apusul pe care noi le aveam mai puțin, și indirect. Dar prinții Ardealului n'au avut niciodată o Curte, o Vistierie, n'au avut niciodată

o armată permanentă în jurul lor. N'au avut niciodată o Capitală, o reședință. Erau când la Gilău, când aiurea. Se zice că Alba-Iulia era capitala Ardealului. Alba-Iulia n'a fost capitala Ardealului. Ardealul n'a avut niciodată capitală. Acolo a stat episcopul catolic al Ardealului, odinioară, și acesta a dat orașului un prestigiu. Băthoreștii veniau pe acolo, dar o adevărată Capitală tot n'a fost. De aceia Gabriel Báthory o căuta la Sibiiu, voind să facă din Sibiiu, înainte de Austrieci, capitala Ardealului.

După aceia, el a năvălit în Țara-Românească, într'o iarnă, de Crăciun, și a prins pe mama Domnului Radu Șerban, a dus-o în robie, a descoperit de acoperemântul de plumb bisericile noastre pentru ca să facă din ele gloanțe, cum au făcut mai târziu ocupanții germani și austro-ungari cu clopotele bisericilor din România. Il lătrau a pustiu câinii de la noi, și a fost deci o mare goană de câni, din ordinul lui Gabriel Báthory. Voia să ieie și Moldova. A cerut Sultanului să-i dea, astfel, Dacia.

Vedeți cum revine neconținut ideia Daciei. Indată ce se ridică unul de această parte a Carpaților, caută să facă Dacia. Au încercat Bocskay, Gabriel Báthory, Bethlen Gábor. Vor veni apoi Rákóczeștii, Gheorghe Rákóczy I, Gheorghe Rákóczy II, și planul lor va fi tot Dacia. Înțelegerea cu Matei Basarab, cu Vasile Lupu, cu acei cari au venit după acești Domni are acest scop.

Au venit Austriecii și s'au așezat în Ardeal. Cum s'au așezat în Ardeal, imediat gândul lor a fost să se facă Dacia pentru dânșii, pentru Casa de Habsburg. De acolo războaiele care au dat pentru vre-o douăzeci de ani Austriecilor Oltenia. De acolo speranța de a avea toată Țara-Românească, de acolo învasia în Moldova, pe vremea lui Mihai Racoviță, când a venit acel Frances din Lotaringia, care a rămas în amintirea Moldovenilor, pe pământul cărora a fost prins și executat, cu numele de Ferent, — „Cerdacul lui Ferent“, de lângă Iași, — pe când el nu era „Ferent“ de loc, ci un François oarecare, în slujba Casei de Austria. De aici luarea Bucovinei. Tot așa : cine se găsește în Ardeal caută să pună mâna pe ce se află dincolo. Dar și cine se găsește dincolo, adevă peste munți, — dincolo față de locul de unde vorbesc astă seară, — răspunde și el. Fiindcă aceasta este toată chestiunea : *întrebare și răspuns ; e o lungă poveste cu întrebări și răspunsuri, în care noi am dat ultimul răspuns, absolut definitiv* (aplause).

Vă amintiți planul austriac, dela 1848, susținut și la Șaguna și de mulți dintre Românii din Ardeal, de a face din Francisc-

Iosif Marele Duce al tuturor Românilor, el care era duce în Bucovina. De aici și planurile lui Francisc-Ferdinand, împărțite, nu de un Gheorghe Popovici în Bucovina, ci de un Aurel Onciul, ca și, aici, de celălalt Popovici, al dv., Aurel, Bănățeanul, — și încă al unuia, asupra căruia apasă un blăstăm de trădare pe care nici moartea nu-l poate înlătura și al cărui nume nu vreau să-l spun: un Basarabean care, la un moment, a jucat un rol peste măsura puterilor și drepturilor sale în istoria României.

Și, astfel, a venit răspunsul nostru definitiv. *Noi am făcut, pentru strămoșul nostru Decebal, pe mormântul lui uitat din locul ultimei lui tragedii, am făcut țara aceasta, care rămâne, fiindcă așa poruncește pământul acesta sfânt, pământul pe care l-am legat nedespărțit de neamul care s'a născut, s'a dezvoltat și trăiește între hotarele sale firești* (aplause).

Lucrul acesta pentru noi este firesc, este așa de firesc, încât nu ne-am bucurat peste măsură. Când ia cineva un lucru la care nu se aștepta, se sperie. Aceasta și în ce privește situațiile. O puteți vedea foarte ușor în momentul de față la noi, în care sânt cu miile speriații, și era un alt rând care se pregătia să fie speriați dacă ar fi reușit un anume plan care, cum judec eu, din fericire n'a reușit. Dar, în afară de acei cari sânt speriați prin rangul lor, sânt și țări care se sperie de ce au ajuns. În momentul de față face un foarte mare zgomot un grup de mari speriați pe undeva, cărora li-a mers bine o bucată de vreme, la cea d'întăiu pradă pe care au pus mâna, și, speriați cum sânt, se aruncă acum, cum este speriatul, de nu mai văd nimic înaintea ochilor.

Noi nu ne-am speriat. Cum să te sperii când te întorci în casa dumitale și o găsești în stare mai bună sau mai rea?

Te sperii când ai intrat în palatul altuia și nu știi cum să calci pe covoare. Dar noi pe bieteles noastre scânduri străbune, când am intrat, ne-am găsit la locul nostru.

Dar, cum se întâmplă de i se ia unui popor, Statului creat de acest popor, o bucată de pământ, țipă mai tare acela care nu avea dreptul la dânsul, fiindcă acel care-și are dreptul la un pământ, chiar dacă îl pierde momentan, își zice: e așa de firesc să-l am, încât va veni de la sine la noi.

Când Italienii, Sardinia lui Carol-Albert, au început războiul

împotriva Austriei, la 1848, n'au reușit. Carol-Albert, tatăl lui Victor-Emanuel, a intrat în Milano și Venețienii credeau că li se apropie eliberarea. După aceia s'au schimbat în rău împrejurările; Italienii au fost învinși și abia a putut Sardinia să capete o pace onorabilă.

Ei bine, au fost cine știe ce strigăte de desperare la Turin? De loc. Răspunsul italian a fost acesta: N'am reușit acum, o facem din nou mâne.

Așa se face atunci când este vorba de dreptul unui popor. Dar, când ai luat un lucru cu hapca și, după câteva zeci de ani, după câteva secole chiar, lucrul ți se ia înapoi, evident țiپی nevoie mare, de umpli lumea de strigăte. Pentru ce? Pentru că știi că n'ai să mai ai niciodată ocazia să mai faci ceia ce făcuseși odinioară și ceia ce a revenit altora prin puterea dreptului pe care nimeni nu-l poate distruge (aplause).

II.

S'a început atunci o campanie de un ziar foarte răspândit, *Universul*, de persoana care este proprietarul acestui ziar și care a dorit să facă o operă patriotică, atrăgând atenția asupra intrigilor care se țese și calomniilor care se aruncă asupra României.

S'a creat acea „Ligă Antirevisionistă“, al cării titlu și al cării fel de alcătuire nu-l judec nici într'un fel, nici într'un alt-fel, fiindcă sânt păreri deosebite în această privință, — una din păreri este reprezentată și printr'o hotărîre a guvernului care a ieșit acum câteva zile.

Dar s'a făcut și o expoziție, foarte interesantă, de lucruri în legătură cu drepturile noastre.

Nu era nimic nou însă pentru cine știe lucrurile. Mă gândesc la tălmăcirea unor așa-zise declarații pe care le-aș fi făcut eu la Timișoara, în *Universul*. N'am făcut nici o declarație la Timișoara și oamenii cari ascultă lucruri care nu sânt spuse pentru dânsii, sânt incorecți, neonești. Sânt niște procedee care se zic jidovești. Nu știu ce era corespondentul acela; mutra o avea jidovească, dar se poate întâmpla să nu fi fost și, în cazul acesta, să-și facă o altă figură, căci aceia este cu totul imposibilă! Dar procedeele sânt jidovești. Cineva spune că n'are nimic de declarat și d-ta trimeți la *Universul* o mulțime de declarații care l-ar fi pus într'o situație foarte grea. Limba românească se în-

telege acum mai pretutindeni. Dacă s'ar fi tradus în franțuzește aceste pretinse declarații, ce ar fi zis colegii miei din Comitetul Internațional de Istorie când eu aş fi declarat că am intenția să aduc la ei acolo anumite procese dintre noi și Unguri, care, aceste procese, se pot deschide oriunde aiurea, aici, de exemplu, sau s'ar fi putut deschide și la Bled, dar la Bled sânt oameni pașnici și mai ales d. Stoiadinovici, care este omul cel mai dulce dintre toți aceia cari în momentul acesta fac diplomație? D-sa împacă pe toată lumea: nu știu ce profit are d-sa, nu știu ce profit au aceia pe cari îi împacă d-sa, dar la d-sa este o necesitate filantropică de a îmbrățișa pe toată lumea și a pune pe toată lumea să se îmbrățișeze sub ochii d-sale. O plăcere pe care eu nu o înțeleg, fiindcă eu osebesc foarte neted prietenii și dușmanii și desprețuiesc ipocrisia. Sânt oameni cari se mulțămesc cu ipocrisia, — oameni fericiți! Acei cari văd realitățile au mai puține motive de a se bucura decât aceia cari se încântă de orice prefăcătorie și de orice minciună care li se servește.

Dar la aceste declarații, pe care eu nu le-am făcut, pe care am declarat formal că le răsping, s'a adaus un comentariu al ziarului *Universul*, în care ziarul își arăta marea satisfacție că eu întâia oară am avut cunoștință despre opera așa-zisă istorică și polemică îndreptată împotriva noastră.

Dar, pentru Dumnezeu, de la cea d'întâiu manifestare a acestor sentimente într'o formă care pretinde a fi istorică, eu am fost fără îndoială unul dintre primii informați; dacă îmi îngăduiți, chiar pot spune că era natural ca eu să fiu primul informat, ca profesor de istorie universală, căruia, prin urmare, toate problemele acestea de istorie universală trebuie să-i fie familiare.

Și de aceia eu am profitat de această așa de frumoasă adunare și de binevoitoarea dv. atenție, pentru a vă arăta în ce fel s'a alcătuit, cum s'a desvoltat și în ce stadiu se găsește această campanie și ce avem noi de răspuns, — pe lângă argumentele vechi pe care le voiu atinge în treacăt, — ce avem de răspuns la această campanie.

Iată, îndată după războiu, au răsărit la războiu cu dreptul nostru anume persoane de la Budapesta,— vedeți cum precisez: „*anume* persoane dela Budapesta“. Eu nu pun pe toți Ungurii împreună, și cred că în general nu este bine să spui că un întreg popor este așa sau altfel. În special aici în Ardeal sânt foarte mulți

Unguri cari înțeleg, foarte mulți Unguri cari în mai bine de două decenii au avut față de Statul Român o atitudine de care în general nu ne putem plânge.

Acum, noi nu am umplut închisorile, fiindcă nu este obiceiul nostru. Cine a gustat el însuși închisoarea, trimete mai greu pe alții, fiindcă știe că este un lucru puțin confortabil.

Dar, în afară de aceasta, nici n'am avut noi de ce să trimetem. Că un Ovreaș de pe la Brașov sau de aiurea scrie obrăznicii, aceasta nu este în legătură nici cu toată rasa lui, de sigur. Este însă o anumită categorie dintre dânșii, cari, nu știu de unde vor fi venind, dar sânt într'adevăr de o obrăznicie fără pereche. Insă obrăznicia acestora nu merită un proces. Ce ar fi dacă s'ar face proces tuturor obrăznicilor: câte temnițe ar trebui pentru ca să-i închidă cineva?

Ca să vă dau o idee până unde poate merge obrăznicia aceasta, o să vă servesc un cas.

Atunci când nu știu ce păcate ale mele, de sigur nu nevoi ale țării, care a fost foarte rece față de această încercare pe care nu sânt deloc decis și dispus s'o repet, când nu știu ce păcate ale mele n'au făcut să fiu președinte de Consiliu și ministru al Instrucției, — natural, inamic al învățătorilor! (ilaritate, aplause), — în momentul acela unul dintre acești oameni la cari obrăznicia este în carne și în oase și în nervi, în toată alcătuirea lor fizică, a publicat în foaia iudeo-maghiară din Brașov o notiță în care a spus:

Iorga acesta este un fel de parvenit, — el și soția lui. Indată ce a ajuns președinte de Consiliu, soția lui, care este Ardeleană, tocmai ca și d-voastră, s'a presintat la o cusătoreasă pe care a întrebat-o în ce rochie trebuie să se îmbrace soția unui președinte de Consiliu...

Vă puteți închipui că acesta este o astfel de obrăznicie, încât nu știu cu ce s'ar putea pălmuși un astfel de obraz.

Dar, cum vă spun, aici în Ardeal, dela Unguri s'a întâlnit o atitudine pe care trebuie s'o recunoaștem și pentru care trebuie să li mulțămim. Și trebuie să înțeleagă și ei că, în situația în care sânt puși Ungurii, cu norii aceia roșii dela Răsărit și cu ce îi pândește de dincolo, dela Apus, totuși este mai bine să se razime pe acest așa de bun popor românesc, care nu supără pe nimeni și nu vrea să ia nici graiul, nici amintirile istorice, nici ideile cuiva, îndată ce le manifestă în marginile legii (aplause).

Prin urmare aici, în Ardeal, am întâlnit și oameni care ne-au înțeles.

Iată, eu am tipărit la 1932 o carte pentru a împăca dușmănia între popoarele român și ungar. Am scris cartea ca să arăt anume de câte ori am conclucrat noi cu Ungurii, nu cu nebunii lor, cu restul, care represintă totuși o parte foarte însemnată din națiune (ilaritate).

Și cartea aceasta a fost primită foarte bine. A fost resumată în foi ardelene, și, acum în urmă chiar, înainte de a pleca din București, am găsit undeva un articol de caracter cultural, un extras din această carte, într'un ziar unguresc. Cartea s'a tradus de una din elevele mele în ungurește și va fi răspândită în zeci de mii de exemplare pentru ca orice Ungur să vadă care au fost legăturile dintre noi și dâșii.

Dar, în Ungaria națională, mai mică, și mai firească și, așa zice, mai solidă, au fost oameni cari au înțeles. Iată, n'a ajuns până la d-voastră o carte pe care o citez în răspunsul dat d-lui Domanovszky, în care un Ungur din Budapesta, d. Mester Miklós, vorbește de relațiile dintre Români și dintre Unguri pe vremea Dietei dela Sibiu. Cei puțini în vârstă dintre d-voastră își amintesc că pe la 1863-64 au fost anumite legături între noi și Unguri care erau necunoscute până acum. Și aici, în această carte, un Maghiar autentic a scris vre-o 250 de pagini din care voiu da în revista mea un larg resumat, în care se vorbește cu cel mai mare respect de oamenii dela noi, Șaguna, Avram Iancu și așa mai departe.

Să nu se creadă deci că această campanie de tăgăduire, de calomnii, de amenințări și de injurii cuprinde pe toți acei care manifestă, cari au dreptul de a manifesta ideile și sentimentele poporului unguresc.

Dar sânt și de ceilalți. Cel d'intăiu adversar pe care l-am avut noi, al prezenței noastre ca Stat unde sântem, a fost un bătrân Secuiu, mare dușman al nostru, care mai mult sau mai puțin a fost și profesor la Cluj și care odinioară făcuse și un fel de manual secret pentru stârpirea neamului românesc, Jancsó Benedek. Până la moartea sa, acest vechiu adversar al nostru ne-a atacat, și prin publicații italiene,— Italienii ni dau voie și nouă să spunem ce drept avem, pentru ca, pe urmă, într'un număr următor al revistei, să găsim o replică maghiară, până ce, din noi doi, unul se ostenește,

și de obicei ne ostenim noi, fiindcă nu mai avem nimic de zis, căci față de reaua credință nu mai rămâne niciun fel de argument. Până la moarte ne-a prigonit. Dar articolele lui n'au avut un mare răsunset. Indată însă au apărut două reviste, pe care d-voastră nu le cetiți, dar sunt foarte interesante. Una dintr'insele e publicată în limba germană, *Ungarische Jahrbücher*, cealaltă în franțuzește, *Nouvelle Revue de Hongrie*. Foarte frumoș tipărite amândouă, într'o limbă bună, fiindcă acei domni plătesc. Au un fond anume pentru a plăti Francesi, Germani, Englesi. Când nu mai ajung bancnotele ungurești, atunci mai era și francul francez la care putea să recurgă cineva printr'o ușoară operație de indigenare la Budapesta, ceia ce a stricat, într'un moment, relațiile cercurilor acestora dela Budapesta cu Franța, care nu înțelegea ca moneda ei să se facă și la Paris și la Budapesta.

Imi aduc aminte, eu care primesc cu cea mai mare plăcere eleve maghiare la școala mea de la Vălenii-de-Munte — trebuie să spun cu durere că vin mai multe Maghiare și Germane decât Românce din Ardeal, la o școală unde întreținerea și tot restul costă o mie de lei pe lună și sânt casuri când se scade și această mie de lei, și capătă o față cultura generală care îi rămâne pe toată viața; minoritarele vin însă foarte bucuroase și printre dânsule se află unele de care sânt foarte mândru, pentru ce au învățat și pentru cum au întrebuițat lucrurile pe care le-au învățat,—îmi aduc aminte că s'a întâmplat într'un rând de am avut o elevă maghiară de pe la Baia Mare, care pretindea că e rudă cu regina văduvă a Angliei, care, din ramura de Teck, are într'adevăr sânge maghiar printr'o legătură de familie. Fata nu s'a împăcat la noi și a trebuit să plece: motivele sânt indiferente. Eu nu eram în țară atunci, ci era cineva care mă înlocuia, și, atunci, această elevă maghiară, care altfel era o fată de foarte bună condiție, s'a supărat și a spus persoanei care mă represinta că: „dacă este așa, Dumnezeu vă va plăti!”. Iar înlocuitoarea mea a răspuns: „sper că nu va plăti în moneda pe care o fabricați d-voastră la Budapesta“ (ilaritate, aplause). Răspunsul era meritat și, cum vedeți, spiritual.

Dar aceste două reviste iese într'o formă foarte atrăgătoare. Au însă un mare defect: își închipuie acei cari publică revistele acestea, — ele iese și acuma, și eu le primesc neconținut, — își închipuie un lucru: că lumea are răgaz să cetească

la fiecare trei luni câte 300 de pagini în franțuzește sau în nemțește despre durerea pe care o simt anumite cercuri ungurești din Budapesta. Dar lumea este, de fapt, nesimțitoare; ea are cu totul alte griji. Așa încât eu sânt aproape sigur că Ungurii ei le fac, tot ei le cetesc, tot ei sânt foarte mulțumiți, și tot ei își închipuie că de acolo are să li iasă cine știe ce folos.

Eu — le cetesc.

Prin urmare, în campania aceasta care se duce, avem a face: întâiu cu fasa Secuiului care nu ne-a iertat niciodată. Cu a doua fasă, care este a revistelor germană și francesă. În revistele acestea a apărut, într'un anume moment, cineva care este un nou luptător contra noastră. E bine să-l cunoașteți. La noi la București a fost, și lumea l-a primit foarte bine. Românul este de obicei ignorant în ce privește pe străini și e de o ospitalitate care nu cunoaște nicio margene și nicio măsură. Dușmanii noștri de moarte pot să vie la București și sânt foarte sigur că vor fi bine primiți, fiindcă nimeni nu știe ce au scris contra noastră.

Acesta se chema odinioară, d. Treml, — un German din Nord, din Sud, din Vest, unde s'o fi născut. D. Treml acesta, care a devenit apoi Tamás Lájos, sărind dintr'una într'alta, dar rămânând tot ce fusese la început, domnul acesta este filolog și vrea să ne scoată din țara noastră cu filologia d-sale. Acum, filologia este o știință foarte interesantă. Sânt oameni cari-i consacră viața întregă: unii sânt inteligenți, dar foarte mulți nu sânt inteligenți de loc, fiindcă socot că se poate filologie fără inteligență. Natural, cărțile bune de filologie sânt acelea pe care le fac oamenii inteligenți. Dar filologia este o ramură de știință în care se poate băga mai mulți proști decât la Istorie, și la Istorie mult mai mulți decât la Matematică (ilaritate). Nu voiu discuta alte ramuri de știință ca să arăt care este proporția în care se amestecă și acolo proștii.

Dar d. Treml-Tamás, și totdeauna Lájos, are o idee pe care o au și mulți filologi. Dumneata studiezi un sunet: poți zice de dânsul ce vrei, el nu se supără, și este așa de greu de multe ori să găsești adevărul în ce privește de unde vine sunetul și ce face. Dar din sunet fac răsunset, și din acesta o întregă teorie istorică.

D. Treml-Tamás se muncește cum nu-și închipuie cineva, — și din acest punct de vedere este de compătimit, — se muncește grozav cu bucățele de cuvinte și sunete ca să arăte că nu avem niciun rost pe malul acesta al Dunării. O să vedeți la sfârșit, de și n'am intenția

să vă țin prea mult, dar la vârsta mea omul ar avea dreptul să se întindă, fiindcă nu se știe, dacă-l mai vezi mâne, valoarea acestui argument.

Dar d. Tamás Lajos a pornit războiu ca să arăte că noi am fost numai pe malul drept al Dunării. Este una din cele mai mari greșeli aceasta : să judeci dacă un neam este de pe coasta de Nord sau de pe coasta de Sud a unor munți, sau de pe malul drept ori stâng al unui râu. Trebuie să fie cineva total necunoscător al realității lucrurilor ca să vadă un fel de ziduri chinezești, — și ce înseamnă și zidurile chinezești! —, care să fie represintate prin munți, ori să vadă cine știe ce prăpăstii, până în fundul pământului, ca să nu mai zărești ceva pe malul celălalt al unui râu.

Dar dumnealui a vrut mai mult. A vrut să arăte și aceia că noi sântem un popor profund incult, menit a fi incult, care are ceva numai când îl împrumuți. Și anume a crezut că vă face un compliment foarte mare d-voastră, Ardelenilor, — de alminteri aceasta s'a spus și la Zürich de un tânăr pe care l-a cam scuturat cineva dintre ai noștri, care a vorbit pe urmă, — când spunea: ce sânt Românii de dincolo de graniță? O colecție de boieri inferiori, o clasă mijlocie-abea formată, niște țărani șerbi. In Ardeal, observă d. Tamás, e ceva, dar supt influența culturii ungurești. Aceasta s'a repetat de atâtea ori! Ni s'a vorbit și despre binefacerile Reformei religioase din Ardeal, și în una din revistele acestea ale lor m'au acusat pe mine de ce nu vorbesc de marea influență pe care a avut-o Reforma ungurească asupra Românilor. Dar am vorbit de atâtea ori! Mi se pune întrebarea de ce-i acuz eu pe Ungurii din secolele al XVI-lea și al XVII-lea că voiau să introducă la noi calvinismul pentru a des-naționalisa pe Românii din Ardeal. N'am spus niciodată așa ceva. Am spus atâta : că a fost o propagandă calvină și că noi am profitat din aceasta. N'a fost o prigonire de la o nație la altă nație. Dar n'a fost, în același timp, nici o dorință extraordinară a calvinilor unguri de a ne civilisa pe noi. Nici una, nici alta. Un proces istoric cu totul de alt caracter.

D. Tremł-Tamás, care crede altfel, și-a făcut pe urmă apariția la București. Primit excelent, a lucrat și la Academia Română. Mi-a făcut o vizită și mie. Nu l-am primit, fiindcă eu sânt unul din puținii coameni din România cari știu da afară, dar, știți, personal. Trimeț răspuns că, dacă nu se duce, vin eu și i-o spun, imitând în privința aceasta pe d. Pelivan, Basarabeanul, care, în timpul Congresului de pace, era la Paris și a venit o doamnă bogată din România.

care-și mântuise banii și-i cerea numai decât să-i dea parale din nou. Omul n'a primit-o. Într'un rând s'a prezintat iarăși. I s'a spus :
d. Pelivan nu este acasă.

— Ba este acasă.

Și atunci d. Pelivan s'a înfățișat, însuși și i-a spus : Doamnă, nu sânt acasă !

— Cum, dar d-ta ești d. Pelivan!

— Apoi cine o să știe mai bine decât mine dacă sânt acasă sau ba? (ilaritate).

Domnului Tamás însă i-am dat în scris răspunsul mieu, că: sânt oameni cari nu știu ce ai scris ; eu știu ce ai scris și nu te primesc în casa mea.

În polemica la care m'a atras la *Revue de Hongrie*, direcția căuta să arăte că ei sunt oameni imparțiali și obiectivi. Să te fe-rească Dumnezeu de omul care începe prin a spune că este imparțial și obiectiv! Este cel mai subiectiv și mai parțial dintre toți. De aceea se apără dela început.

Prin urmare mi s'a spus acolo: dacă vrei, poți să răspunzi și d-ta.

Am răspuns. Pe urmă a venit iarăși d. Treml, care nu se „ta-mașificase“ încă atunci, și cum și după aceea aveam ce-i răspunde, mi s'a spus: poți să o faci și d-ta. Dar cu o condiție ca ultimul cuvânt să nu-l ai. Vedeți câtă loialitate! S'ar crede că lucrurile s'au isprăvit. Nu, mai sânt două paragrafe.

De-odată ne-am trezit cu o revistă nouă care se chiamă *Archivum Europae Centro-Orientalis*. N'ați avut revista aceasta în mână, de și ar trebui ca, în foarte frumoasa revistă a Transilvaniei, care se publică la Cluj în franțuzește, fiecare articol din acest „Archivum“ să-și aibă un răspuns. Observ de la început că „Archivum“ și „centro-orientalis“ aceasta înseamnă latina cea mai extraordinară care se poate închipui.

Directorul este un om foarte corect în aparență, pe care îl întâlnesc la Congrese, d. Lukinich, surzător, totdeauna gata să strângă mâna. Și-a asociat, natural, pe d. Treml-Tamás și pe alții, tot de aceeași stofă. Revista se chiamă că ar cerceta tot ce se petrece în Europa Centrală și Orientală, dar de fapt e vorba aproape numai de noi. Din când în când se mai scutură câte un Cehoslovac, de și totdeauna cu respect. Dar, de câte ori se ajunge la noi, ne învârt în loc, și tot ce poate fi mai puțin politico ca vocabulariu ni este rezervat pentru noi. Noi sântem falsificatori,

noi sântem imaginativi, sântem oamenii cari induc în eroare toată lumea ; trebuie să se ferească oricine de cărțile noastre.

S'a întâmplat, apoi, că la București un număr de tineri foarte grăbiți au început un războiu împotriva bătrânețelor mele. Du-rează de multă vreme, fără niciun rezultat. Nu înțeleg de ce con-tinuă, fiindcă se vedea foarte răpede că nu se va ajunge la nimic. Vă uitați la mine, — nu sânt un om care să pot fi dărâmat ușor. Chiar dacă ar dărâma cineva tot ce am făcut până acum, a doua zi mă apuc și-mi fac din nou de lucru, iar atunci trebuie să mă mai dărâme încă odată (aplause).

Imediat lumea aceasta dela *Archivum Europae Centro-Orien-talis* a căpătat o mare tandreță pentru acești tineri : — da, da, vezi, este și o altă istorie a Românilor : istoria Românilor pe care o face parțial, pasionat, falsificând, romanticul Iorga, are în față istoria obiectivă, științifică, lipsită de orice romantism a „șco-lii celei noi“ din București.

Acum, ce s'a întâmplat ? Unul dintre represintanții școlii noi a primit însărcinarea să facă o istorie a Românilor, pe care a făcut-o și el, mai cu capul, mai cu foarfecele, — cu foarfecele în măsură destul de mare. Însă cartea era pentru Fundațiile Re-gale. Pas' de spune că Românii au fost un popor de nimic sau că au venit de pe malul drept al Dunării ! La Fundații nu se poate, trebuie să fii patriot. Prin urmare obiectivi, îndată ce au ajuns la Fundații și au făcut cartea, cu dedicație pentru Regele, au devenit tot așa de șoviniști ca și școala veche încorporată în păcatele mele.

Imediat, *Archivum Europae Centro-Orientalis* n'a mai avut atâta simpatie pentru școala nouă dela București. O simți aceasta, de și ei n'o spun. „Ce păcat ! tinerii aceștia au plecat așa de bine, noi credeam că putem căpăta dela dânșii ideia că Românii sânt niște vagabonzi și, uite, cu toate acestea, și ei cad în rătăcirile școlii celei vechi“.

Va să zică *Archivum* acesta represintă încă un paragraf.

Paragraful ultim :

Se pare că s'a promis ceva, în legăturile politice pe care anumite cercuri din Budapesta le au aiurea. Nu atât în Italia, care încurajează foarte mult aceste tendințe pentru niște motive de oportunitate momentană, care natural nu ni plac, dar le în-țelegem. Dacă întrebî pe un Italian, așa în patru ochi, în ce pri-

vește iubirea cea mare pentru nația ungurească, vei căpăta răspunsul pe care îl poți aștepta. Și ar face bine chiar Ungurii, cari se cred așa de siguri de prietenia italiană, să caute puțințel ce este dedesupt. Anume Ungur se încântă. Pentru refacerea Ungariei nu va muri un singur soldat italian. Aceasta e cu totul sigur. Dar ei îi dau înainte. Au vreme de pierdut și bani de pierdut. Inșă au venit niște încurajări de aiurea, din Germania. Aceasta este credința mea, că li-au venit unele încurajări din Germania. Nu numai decât la marile solemnități care au fost acum —, amiralul regent trecând în revistă toate vasele d-lui Hitler. Nu în momentul acesta, ci într'un alt moment. Li s'a lăsat a înțelege că s'ar putea relua chestiunea hotarelor României. Unii oameni politici români, ca d. Gheorghe Brătianu, s'au încântat de unele declarații de la Berlin. Dacă ar fi avut mai multă experiență, nu se încântau. De alminteri, politica germană, acum, consistă în a asigura pe fiecare că hotarul este neclintit în ce-l privește pe dânsul. De exemplu, Francezilor li s'a spus de atâtea ori că Germanii n'au niciun gând în partea aceia, Polonilor, când au încheiat legătura cu Berlinul, li-au spus: ne mulțămim cu Culoarul, cu situația dela Danzig, nu avem nicio intenție în partea aceasta. Când a fost vorba de Italia, s'a declarat sus și tare: aceasta este frontiera naturală, vă asigur că niciodată Germanii nu vor râvni mai departe, — dar cum poate cineva să asigure, fiind un om trecător, care astăzi este, mâine nu este, că niciodată nu se vor ataca anume hotare? Tot așa s'a spus României: pentru România, hotarele sânt intangibile: tangibil a fost cel austriac, tangibil este cel cehoslovac; tangibilitatea cealaltă va veni pe rând, cum îngăduie împrejurările.

Eu îmi închipuiu că trebuie să fie ceva politic care a stârnit furia aceasta de unde a plecat cartea d-lui Domanovszky. Vă spun acum, în câteva cuvinte, ce este în cartea d-sale. Răspunsul meu s'a tipărit de altfel, în franțuzește, și nu cred că merită să fie tradus în românește.

D. Domanovszky și-a scris cartea acum vre-o două luni și a trimes-o la toți membrii Comitetului Internațional de Istorie, la toți cei cari trebuiau să vină la Congres. Nu bănuiesc că intenția d-sale a fost aceia de a împiedecă alegerea mea ca vice-președinte al Comitetului, dar, dacă a avut intenția aceasta, s'a înșelat, fiindcă a trebuit să asiste, așa zice, la această alegere.

Dar, în sfârșit, d-sa a trimes-o la toată lumea. Mie, nu. Eu am aflat prin Legația Română dela Budapesta, și i-am răspuns îndată.

Acum, în afară de o socotelă cu mine, — se pretinde calomniat într-o dare de seamă despre o carte a d-sale în care noi eram maltratați în chipul cel mai brutal, — dacă doriți să știți care este teoria d-lui Domanovszky, șef de școală în Ungaria, și foarte respectat, ei bine, teoria d-sale este aceasta: „Că toți strămoșii Românilor au trecut dincolo de Dunăre, iar aici n'a rămas niciunul. O teorie veche. Și, atunci, au venit Ungurii de s'au așezat, mânați de o idee națională, în Ardealul cucerit imediat. Sfântul Ștefan numai de Ardeal visa toată noaptea; nu se putea odihni fiindcă nu avea Ardealul! Pe când de fapt Ungurii au venit în Ardeal foarte târziu, în secolul al XII-lea. De altminteri este ușor de înțeles pentru oricine de ce nu au venit mai curând.

Toate popoarele acestea prădătoare, — fiindcă la început Ungurii au fost popor prădător, — caută unde este bogăția. De aceia au fost în Germania, de aceia au ajuns și dincolo de hotarele Franciei, de aceia au prădat Italia, căci Italia-de-Nord a fost groaznic prădată de dâșii. Ei se duceau deci unde era bogăția.

Ce erau să caute în Ardeal? Satele românești, răspândite, sărace, Pecenegii, cari erau prin anumite păduri, *aceasta* era Ardealul. El nu-i atrăgea.

Dar d-sa crede că, atunci când s'au așezat Ungurii, conștienți, și au ocupat Ardealul, nu era nici urmă de Români, doar ceva Slavi. De fapt, sânt o mulțime de nume slave în Ardeal, dar ele au fost transmise tocmai prin Români. Noi am fost în tovărășia lor și i-am mâncat pe Slavi. Insușiri, număr, ce o fi fost, dar noi am ajuns să desființăm pe toți acești Slavi dela Nistru încoace. Am păstrat numele, au rămas ciolanele acestea pentru filologie; tot restul l-am luat noi.

După teoria din Budapesta, Români au venit târziu, pe la 1300. Auziți, strămoșii dv., cari sânteti Ardeleni, au venit la 1300! Erau ciobani. Pentru d. Domanovszky a spune că un popor este un popor de ciobani, aceasta înseamnă a-l coborî pe treapta cea din urmă a culturii.

Nu este adevărat. Anume popoare de ciobani au fost pe o treaptă înaltă de civilizație. Ciobanul este un om de orizont, care cunoaște multe țări; este un creator de cântec, de muzică, un creator de artă. Ciobanul este un om de răgaz: cum n'are ce face, ia o bucată de lemn și dintr'însa sapă o capodoperă de sculptură. Ciobanul este un om cu „dor“. Pleacă din sat și, cât stă departe cu oile, gândul îi e la tot ce a lăsat acasă. Se naște astfel poesia

de la sine. Ciobanul duce oile lui din zare în zare și le întovărășește cu cântecul lui. Ciobanul este un cavalier, un om nobil, un luptător: cu lupul, cu ursul, cu hoții neconținut în fața lui.

Prin urmare ce crede calomniatorul nostru: că, dacă spune cum că erau ciobani înaintașii noștri, aceasta înseamnă cine știe ce scădere?

Că au fost și plugari, aceasta o dovedește terminologia latină pe care o păstrăm și acum, o dovedesc urmele de agricultură care se întâlnesc până și în pripoarele munților unde se mai poate sămăna ceva, aceasta o dovedește încă un lucru: *iubirea adâncă de brazdă a poporului românesc*.

Ei, Ungurii, au fost un popor de drum: drumul care ducea către prada sigură. Noi am fost totdeauna un popor așezat. De aceea Românul moare pe brazda lui. Procesele fără număr ale răzeșilor din Moldova, care nu se mântuie niciodată și aduc ruina unor familii întregi, fiindcă nu lasă pentru un copac să se atingă vecinul de dânsul, ci face moarte de om pentru așa ceva, o dovedesc.

Apoi, acesta e un popor rătăcitor?

Și încă o vorbă pentru d. Domanovszky. D-sa nu înțelege un lucru: ciobanul nu este un vagabond, un rătăcitor. Ciobanul este un transhumant, un om cu două locuințe. El duce oile și, cum oile n'au buzunare pentru provizii, ele trebuie să găsească iarbă. Prin urmare este locuința ierbii de vară și locuința ierbii de iarnă. Ciobanul merge deci totdeauna pe același drum. La Ploești este Drumul Oilor: cum avem Drumul Sării, este și Drumul Oilor.

Când ni se spune că sântem ciobani, aceasta n'are niciun fel de importanță; pentru noi nu este o scădere, și nu ne simțim umiliți.

Că am venit de peste Dunăre?

Iubiți ascultători, noi am fost și acolo, am fost și aici, am fost călare pe munți și am înjugat, cum spuneam odinioară, Dunărea. Tot malul drept al Dunării este românesc și acum. Eu am mers până în fund, în Serbia, și am găsit sate românești, neînsemnate încă prin cercetări. Îi întrebam:

— De când ați venit?

— Cum, de când am venit? Noi am fost totdeauna aici. Ei se întâlnesc aproape cu Macedonenii, iar păstorii macedoneni, grecisați acum, merg până în fundul Peloponesului. Ajungeam până la Muntele Athos. În marginea Constantinopolului sânt „Vlahernele”, ceiace înseamnă ce este la Iași „Păcurarii”, — pentru că „păcurarii”

nu sânt cei cu păcură, ci acei cari mână oile. Ba au fost și în Asia Mică, luptând pentru Impărații bizantini. Noi sântem un neam mare, crâmpoșit, aruncat ici și dincolo.

Dar ce este Dunărea pentru Români? Continuu umblă luntrile pe Dunăre. Acum e mai greu, fiindcă sânt State deosebite, dar odinioară nu era așa. Supt Romani, supt Bizantini, supt Turci, era aceeași stăpânire și pe un mal și pe celălalt.

Dar, când Dunărea este înghețată, o trece oricine în iernile acestea când e tot așa de solidă ca și pământul. Și eu am trecut Dunărea pe gheață. Trebuie să te păzești doar să nu întri pe „copcă”, dar, dacă este cineva care știe unde este copca, se primblă foarte frumos pe Dunăre.

Ideia aceasta că noi a trebuit să fim neapărat ori colo ori dincolo, este o idee absurdă, fiindcă noi sântem oamenii de pretutindeni, de unde au fost strămoșii noștri și pe unde a fost colonizarea romană.

D. Domanovszky zice că aici ai noștri să fi fost doar vre-o două sute, trei sute de mii, nu mai mulți. Atâția Români de la 1300. Nu ar fi fost mult mai mulți nici pe la 1800.

Apoi se poate ca din trei sute de mii, să zicem, cei dela 1300 și de la 1700, să se facă toate mulțimile acestea care înainteză destul de răpede către douăzeci de milioane, căci o să ajungem vremea a fi douăzeci de milioane? Aceasta se poate face din acel grup de ciobani pe cari i-ar fi adus vântul, cum sânt unele buruieni care se desfac de la sine și se tot învârt în bătaia vântului, mergând din loc în loc!

Dar nu există om mai legat de țara lui ca Românul. S'au găsit vre-odată Români plecând în grup ca să umple altă țară? Când a fost fenomenul acesta? E o imposibilitate morală pentru poporul românesc a se desface de locurile sale.

Aceasta este teoria d-lui Domanovszky, la care ați văzut ce putem obiecta.

III.

Incheind, cu câteva observații de caracter general, voi căuta să vă arăt și d-voastră de ce trebuie să vă păziți de ispita pe care anumite demonstrații istorice caută să v'o întindă.

Ce se spune de această școală?

S'au mutat strămoșii noștri dincolo de Dunăre, fiindcă așa a

poruncit Impăratul Aurelian. Dar vestea aceasta se cuprinde în niște izvoare redactate pe vremea lui Constantin-cel-Mare, ba unii le pun și ceva mai târziu. Adecă pentru lucruri dela 270 izvoarele sunt de pe la 340—350 sau mai târziu, cu un veac mai pe urmă. Deci ele au o valoare probantă? Răspunsul va fi, fără îndoială, nu.

Al doilea: Aurelian a părăsit Dacia și a dat-o Goșilor.

Niciodată Imperiul roman n'a părăsit nimic din stăpânirea sa. Ar fi fost o derogare la demnitatea sa, ar fi fost o negare a principiului său. Imperiul roman este Imperiul lumii și nu poate să cedeze nimănuși nimic. Goșii au fost niște federați ai Imperiului, adecă, precum mai târziu Svițerii erau plătiți de Carol Quintul sau de Francisc I-iu pentru anumite războaie, așa erau Goșii pentru Romani. N'a existat niciodată un Stat got aici. Niciodată ideia unui Stat got n'a existat după pretinsa părăsire a Daciei de către Aurelian. Aurelian n'a părăsit Dacia, ci a făcut față de Dacia o retragere momentană de front, cum se fac în timpul nostru în toate războaiele. Nu și-au retras Francesii frontul și n'au ajuns cu frontul până la Marna? Sau, în 1870, nu s'au dus până la Loira? Dar, chiar în ultimul războiu, Guvernul frances nu era să se mute la Bordeaux? Inseamnă oare că Aurelian ceda Germanilor teritoriul acesta?

Sânt anumite necesități militare care cer într'un moment retragerea și a doua zi te poți întoarce înapoi. Dar, chiar în momentul de față, știți că în Franța s'au luat măsuri ca să se poată muta toată populația Parisului. Se pretinde că, dacă Parisul ar fi atacat, fiecare va ști unde să se ducă spre a se adăposti, iar acum și în Germania se iau astfel de măsuri.

Dar, bine, noi avem azi o administrație. Însă Romanii nu o aveau. Cum erau deci să mute? Și pe cine? Pe toți Dacii din munți? Fiindcă o mare parte din locuitori erau tot țărani daci de odinioară, romanisați. Era să umble cineva prin toate fundurile, prin toate coclaurile, întrebuițând nu știu ce camioane automobile și înștiințându-i la telefon, era să umble prin toate ascunsurile, cum este pe aici, de să nu fi rămas vre-un Dac, căci se supărau Ungurii cari veniau pe urmă: „de ce l-ați lăsat pe acesta?! face copii și ni strică toată socoteala!”

Este imposibil. Dar nici omul nu se duce. De ce s'ar fi dus? Apoi, dincolo de Dunăre erau bogățiile Imperiului roman. Și după ce umblau barbari? Umblau după bogățiile Imperiului roman, pe drumul Constantinopolului. Dacia pentru barbari era ce se

poate mai rău: ochii lor erau îndreptați neconținut către Peninsula Balcanică.

Va să zică, a se retrage de aici acolo însemna a se duce de la rău la mult mai rău. Dovadă că peste câțeva vreme barbarii au ajuns stăpâni pe toată Peninsula.

Nici omul nu putea deci să se mute, nici nimeni nu avea cum să-l mute, și nici barbarii nu făgăduiseră niciodată să cruțe regiunile care sânt dincolo de Dunăre.

Dar se zice: izvoarele nu vorbesc nimic despre Români timp de mai multe secole.

Eu aș dori ca aceia ce spun aici, într'o formă perfect inteligibilă, și caut s'o presint cât se poate de logic, să rămână în conștiința d-voastră, fiindcă pe apărătorii acestei teorii îi puteți întâlni oricând și trebuie să aveți răspunsul pe buze, și argumentele acestea de bun simț să formeze o parte din muniția d-voastră morală cu care să răspundeți adversarilor nației noastre.

Se zice că nu ne pomenesc cronicile.

Apoi, cronicile sânt foarte puține în acel timp și ele pomenesc ce? Pomenesc războaie. La noi n'au fost războaie. Pomenesc mari năvăliri, care interesează țara unde se scriu cronicile. Mari năvăliri de felul acesta, pe aici, n'au mai fost.

Iată, în gazetele dn București se va vorbi fără îndoială de ziua aceasta de la Abrud. Dar de câte ori apare Abrudul în cronica ziarelor de la București? Rar, nu? Și o gazetă a Abrudului există ori nu, mai probabil nu există. Ce înseamnă aceasta? Înseamnă oare că n'a existat un timp, Abrudul?

Nu se vorbește decât de locul unde se petrece o dramă. La noi nu s'a petrecut atunci nicio dramă. Nu se vorbește decât de locul unde este un interes. La noi n'a fost niciun interes al vecinilor noștri.

Dacă se primește argumentul acesta *ex silentio*, apoi știți că noi trăim, ca oameni, așa în bucăți. Este sigur că noi trăiam în momentul când ne-am născut? Existăm în scris numai în momentul când ne-au declarat la Starea Civilă. În momentul când ne-am născut, nimeni n'a scris nimic, și doar pe o scoartă de carte dacă se va fi notat. După aceia ne-am botezat, și iar am existat. Dar până am intrat în școală n'am mai existat, căci nu e niciun act care să dovedească faptul existenței noastre. Și, dacă nu ne-au dat la școală, atunci, până ne-au recrutat, până atunci n'am existat.

Pe urmă la însurătoare iar am existat, — la un divorț, ferească Dumnezeu, am existat iar. Existăm iar când murim, sau și când facem o poznă. De exemplu, de sigur că un bandit are un dosar mult mai bogat, prin urmare a existat mult mai mult, decât un onest țăran care și-a căutat de rostul lui.

Vedeți ce absurdități...

Se zice: nu existăm în documentele ungurești.

Dar au venit Tatarii și au distrus aproape toată vechea arhivă a Ungariei. Ce a rămas din această arhivă? Câteva acte. Dar întreb eu: în actele acestea care s'au păstrat este vorba oare de toate regiunile Ungariei? Și actele acestea sânt sămănate ici și colo.

Noi am putut trăi deci într'o formă țărănească, într'o perfectă formă țărănească veacuri întregi, fără să vorbească istoria despre noi.

Dar pe lângă acestea, — și astfel încheiu, — pentru ca un popor să manifeste toate însușirile pe care le are poporul românesc astăzi, poporul acesta nu poate fi un popor improvizat. Cel care abia descalecă și se așează undeva, acela are nevoie de secole întregi pentru ca să se lege de pământul pe care se găsește.

Este o necesitate sociologică și o necesitate logică să se admită existența de-a lungul veacurilor a unui popor care este atât de legat de toate aspectele pământului său și de toate destinele acestui pământ, încât nu se poate vorbi de dânsul fără acest pământ și nu se poate vorbi de acest pământ fără de dânsul (aplause).

Mă veți întreba: dar față de această campanie ce trebuie făcut?

Trebuie răspuns imediat, la orice atac. Și mai ales nu trebuie să i se lase unui singur om să o facă și dincolo de marginile sănătății sale, cum mi s'a lăsat până acum această sarcină. Da, eu am fost păzitorul drepturilor acestui popor, și până la ultima scânteie de viață mă va găsi cineva în acest loc (aplause).

Dar eu nu trebuie să am aierul de a fi o sentinelă izolată și bătută cu pietre din spate une ori de ai miei ei înșiși.

Aici este datoria unui întreg tineret să se întoarcă de la visuri de obiectivitate și de la ambiții precoce la datoria lor de se înșira pe frontul acesta al apărării științifice a noastre.

Au început tinerii aceștia, la un congres din Sibiu, unde a fost un amestec de naivitate și nerecunoștință, au început știți prin ce declarație?

„Acum poporul nostru și-a ajuns scopurile sale, prin urmare

el nu mai are nevoie de argumente istorice întru apărarea drepturilor sale“.

Cum să nu aibă nevoie, când toți câinii latră după noi, când toată jăvrăria aceasta pseudo-științifică se aține pe urma noastră ?

Dar mai trebuie și altceva. Aici, în Ardeal, foarte bine face „Astra“ că se gândește la sănătatea acestor frumoși oameni, cari de sigur, și după ce am văzut astăzi, au nevoie de ajutor. Statul Român, ocupat de alegeri la fiecare câteva luni, nu s'a gândit la lucrul acesta. Noi trebuie să ridicăm națiunea noastră și aici așa, încât față de orice altă nație noi să stăm sus (aplaude). Românul sărac, incult și zdrențaros nu trebuie să se vadă nicăiri. Noi avem datoria, cu orice sacrificii, de a-i reda neamului mândria pe care a avut-o și de a-i inspira dorința de luptă prin care popoarele înaintează.

Avem aici tot ce trebuie pentru a privi astfel, de sus, pe oricine. Inșă natural că aceasta n'o putem face atâta vreme cât sărăcia și lipsa de cultură se țin pe urma omului.

Bine faceți deci ce faceți la Asociație. Bine fac și alte societăți care au același scop.

Nu uitați înșă, vă rog, — și să nu o luați în nume de rău, — o veche tradiție a „Astrei“, acea veche tradiție care este *cultivarea trecutului*.

Țara aceasta ascunde încă adevărate comori istorice. Arhivele pe care ni le-au lăsat Ungurii, dintre care unele din nenorocire au fost distruse de administratori fără niciun simț al datoriei lor, arhivele acestea trebuiesc străbătute bucată cu bucată. Zac înăuntru răvașe ale durerile noastre de odinioară, din care unui singur plătește mai mult decât un succes la alegeri în 1920 sau în 1930.

Arhivele bisericesti, părinți și conducători ai acestor Biserici pe care trebuie să le respectăm de o potrivă și să evităm orice jigniri între dânsele, orice fricțiuni chiar între dânsele (aplaude). arhivele bisericesti sânt pline de lucruri care n'au ieșit la iveală.

D-voastră, Vlădicii Bisericii unite, trebuie să căutați în veniturile, multe, puține, pe care le aveți, să căutați ce trebuie pentru ca Biblioteca de la Blaj și Arhivele de la Blaj să pună în circulație imediat, an de an, toate comorile care se păstrează acolo.

Zac apoi, de multe ori, prin Banat, ca la Moldova Nouă, registre de parohii ortodoxe în care sânt copiate toate actele Bisericii răsăritene în secolul al XVIII-lea. Poate să vie un preot fără destulă cunoștință de carte și lucrurile acestea să dispară.

Uitați-vă ce face Elveția, țară de patru milioane de oameni, în care nu există cel mai mic sat care să nu-și aibă istoria complectă. Uitați-vă ce fac Reto-Romanii, patruzeci de mii de oameni, cari au o antologie și o crestomatie în douăsprezece volume.

Cum voiți d-voastră să ne servim numai tot cu materialul cel vechiu, când există și atâta material nou?

Și încă odată o repet: toate actele administrative trebuie răscolite, toate registrele parohiale trebuie cercetate. Comorile Blajului trebuie puse în circulație, și vă rog să nu-mi dați prilejul, când ne-om întâlni din nou, să spun: „ce am zis eu atunci la Abrud? Sântem tot acolo unde am fost la început”.

Ceia ce a păzit așa de frumos neuitatul Lupeanu-Melin, acestea, vă rog, puneți-le în circulație. Arhiva Episcopiei de la Oradea este și ea plină de manuscripte și de probe ale trecutului nostru.

Ce, adecă, mare folos am avut noi că, pe lângă oratorii cari au totdeauna un discurs gata la București, au mai venit și oratorii ardeleni cari s'au luat la întrecere cu dâșii și au discutat legi care, cu cât s'a vorbit mai mult, au ieșit mai proaste? În loc să rămână tinerii aceia legați de colțișorul lor și numai după ce-l vor fi servit să se arunce în viața generală a țării, după ce vor fi dat aceluia colțișor de naștere tot ce au putut să dea.

Iată, Sașii au avut cândva de la instituțiile mele, care sânt multe și le conduc bine, — eu n'am dat niciodată faliment, fiindcă niciodată nu m'am avântat mai sus decât mijloacele mele, — Sașii au avut dela mine o mică subvenție anuală, — aceasta făcea parte din politica mea față de naționalități, — pentru ce scop? Ei mi-au cutare deal, cutare răspântie, sau mai știu eu ce fel de accidente geografice. În fiecare localitate sânt o mulțime de nume, pentru cutare deal, cutare răspântie, sau mai știu eu ce fel de accidente ale terenului. Înăuntru se cuprinde o întreagă comoară de cuvinte, de numiri geografice, care pot fi argumente pentru drepturile noastre.

Iată, domnule Președinte al „Astrei“, să invităm toate despărțămintele ca să vadă ce au făcut Sașii pentru „Flurnamen“ ale lor și să facă același lucru pentru Români, ca să avem un dicționar geografic al Ardealului în care cea din urmă numire populară să fie însemnată.

Și, în sfârșit, încă un lucru: o anchetă filologică acum în urmă a răscolit cuvintele cu privire la unele noțiuni, de exemplu la „cal“,

pentru Atlasul lingvistic, care este una din operele cele mai frumoase pe care le-a făcut poporul român în domeniul științii.

Dar cunoaștem noi oare în toate colțurile care este vocabulariul lemnarului, vocabulariul faurului, vocabulariul vânătorului, vocabulariul brânzarului, vocabulariul tuturor lucrurilor care întră într'un domeniu sau în altul? Aceasta reprezintă, însă viața poporului românesc. Cuvinte care astăzi sânt, poate peste două generații nu vor mai exista, fiindcă vine gazeța din București și vin actele administrative care suprimă toată această prețioasă moștenire. La Francesi este o colecție admirabilă, vechea enciclopedie Roret, în care pentru fiecare meșteșug se găsește descripția procedelor și adunarea cuvintelor.

Rămâne „Astrei“ și această misiune, care poate fi îndeplinită așa de ușor, mai ales că aveți meșteșugari între d-voastră, aveți admirabile asociații ale lor și aveți și atâția țărani cari lucrează cu d-voastră.

Dați-ni arme, fiindcă vă asigur de un lucru : că armele pe care ni le dați știm să le întrebuițăm. Sântem oameni cari știm trage (aplause).

VERIFIOAT
1987